

III. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2018, pp. 172-180.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2018.137703>

УДК 378.147:373.3.091

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) olencha1968@gmail.com

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-4857-3460>

Research ID N-8769-2018 <http://www.researcherid.com/rid/N-8769-2018>

*Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
15.07.2018*

Статтю опубліковано / The article is published 15.11.2018

Стаття присвячена одному з аспектів професійної підготовки майбутнього педагога – формуванню комунікативної компетентності. Розкривається значення комунікативної компетентності вчителя для здійснення професійної діяльності; висвітлюються особливості та специфіка педагогічної комунікації. Автор окреслює основні завдання курсу «Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи, з'ясовує можливості комунікативних вправ і комунікативного тренінгу для формування професійно-комунікативної компетентності вчителя; ознайомлює з основними методами і прийомами навчання.

Ключові слова: комунікативна компетентність; комунікативні уміння; мовленнєва діяльність; професійна компетентність; інтерактивна технологія; комунікативна вправа; комунікативний тренінг.

LINGUODIDACTIC PRINCIPLES OF FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHER OF ELEMENTARY SCHOOL

Olena KRAVCHENKO-DZONDZA

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) olencha1968@gmail.com

The article presents linguodidactic principles of forming communicative competence of the future teacher. In the article the significance and components of communicative competence of a teacher are enlightened. The article is devoted to the theoretical analysis of the formation of the communicative competence of future specialists. As one of the aspects of professional training of teachers, it is a measure of important characteristics of teaching activities: knowledge and methodological skills, character, and style of communication with students, understanding and desire to see students active and independent leaders of the educational process. The peculiarities and the character of pedagogical communication in a primary school the factors that influence on the formation of communicative competence are considered and analyzed. The features professional communication specialists are described. Pedagogical conditions of the communicative competence of future specialists are characterized in the article. The article analyzes theoretical pedagogical conditions forming communicative the competence in future primary school teacher in higher education; considered pedagogical conditions and methods of forming communicative the competence of students of pedagogical faculties.

We offer a means of creating communicative situation in the educational process of high school; set conditions that form the basis of the mechanism of management communication; the technology of forming communicative the competence of future teachers beginners in the study of discipline «Linguodidactic principles of forming the communicative competence of the future teacher of elementary school» stages which are notional, theoretical, practical and creative-activity.

Keywords: communicative competency; communication skills; speech activity; professional competency; interactive learning technology; communicative exercise; communicative training.

Постановка проблеми. Проблема формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи знає актуалізації у зв'язку з модернізацією змісту початкової освіти в Україні, що спрямована на становлення мовленнєво-мовної особистості, яка володіє нормами усного і писемного спілкування та вільно використовує мовні засоби в різних професійних ситуаціях. Головна ідея Нової української школи і нового Державного стандарту початкової освіти (2018 рік) – навчання, побудоване на компетентностях. Також у новій редакції Державного стандарту початкової освіти до ключових компетентностей, які повинен сформувати учитель, належать: вільне володіння рідною мовою, усвідомлення ролі рідної мови як засобу спілкування та культурного самовираження, здатність спілкуватися рідною мовою, що передбачає активне викори-

стання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях [2]. Тому задля ефективного здійснення педагогічного процесу та розвитку ключових компетентностей в учнів учитель початкової школи має володіти певним рівнем сформованості комунікативної компетентності.

Аналіз досліджень. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів ґрунтовно досліджували О. Комар, С. Литвиненко, О. Матвієнко, О. Митник, Р. Пріма, І. Пальшкова, Л. Хомич та ін. Деякі аспекти професійної підготовки вчителя початкових класів розглядали К. Авраменко, Т. Атрощенко, О. Кисла, Н. Котух, О. Острианська, Л. Красюк, Ю. Тельпуховська, Л. Ткаченко, М. Федоренко та ін. Проблема підготовки фахівців до професійної діяльності і підвищення ефективності навчання у вищій школі стали предметом досліджень С. Гончаренка, Е. Зеєра, І.Зязюна, Н. Ничкало та ін. У працях цих науковців запропоновані концептуальні ідеї щодо підвищення якості професійної освіти. Важливими для нашого дослідження є ідеї і висновки науковців щодо формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи (Н.Бібік, С.Мартиненко, О.Пометун, О.Савченко та ін.).

Мета статті – проаналізувати лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації, а також міжнародної співпраці у галузі освіти ставлять перед професійною освітою завдання підготовки вчителя початкових класів, який володів би усіма необхідними професійними компетенціями. З огляду на це актуалізується необхідність підготовки фахівців на новій концептуальній основі у межах компетентнісного підходу. Тому у Дрогобицькому державному педагогічному університеті для підготовки фахівців за другим (магістерським) рівнем вищої освіти *галузі знань 01 Освіта спеціальності 013 Початкова освіта* було розроблено навчальний курс «Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи».

Під час вивчення навчальної дисципліни «Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи» перед викладачем вищого освітнього закладу стоять завдання: ознайомити студентів із теоретико-методологічними, лінгвістичними та концептуальними засадами формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи на основі діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного підходів з урахуванням сучасних досягнень лінгводидактики; оволодіти педагогічними тех-

нологіями формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів з метою поглиблення та вдосконалення фахової підготовки; ознайомити студентів із сутністю компетентнісного підходу; окреслити структуру та складові професійно-комунікативної компетентності вчителя початкової школи; визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування професійно-комунікативної компетентності.

Ми поділяємо думку І. Онищенко, який стверджує, що «компетентнісний підхід до дослідження проблем педагогічної освіти – це сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно педагогічних заходів, спрямованих на створення умов щодо освоєння і трансляції педагогічних цінностей та технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності» [4, 183]. Вибір такого підходу зумовлений новими критеріями якості сучасного вчителя, які включають не стільки професійні знання, засвоєні вміння навчання і виховання, скільки професійну компетентність, яка забезпечує професійно-особистісний розвиток, творчий підхід до навчання і виховання молодших школярів, здатність надавати компетентну підтримку їх інтелектуального та особистісного розвитку [1]. Компетентнісний підхід є важливим для процесу модернізації вищої освіти в Україні, саме тому висвітлення його основних положень у контексті вдосконалення професійної підготовки вчителів початкових класів є надзвичайно актуальним.

Курс передбачає лекційні та практичні заняття. Лекційний курс дає змогу визначити місце професійної комунікації в діяльності вчителя, формувати мотивацію до вивчення курсу, познайомити і обговорити зі студентами конкретні комунікативні показники в діяльності фахівця-педагога, акцентує увагу на поняттях «професійна компетентність», «комунікативна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність».

Професійні вимоги до комунікативної компетентності педагога включають в себе вміння оперувати одиницями мови, добирати їх відповідно до комунікативної ситуації, дотримуватися норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення; навичок і вмінь швидкого, автоматичного, доречного вживання мовних засобів; здатність розуміти й висловлювати зміст (значення), породжувати нові мовні форми, уміння стилістично правильно користуватися всіма мовними ресурсами [3,43]. З огляду на це, студентам пропонувалася інформація про функції спілкування, види мовлення, особливості мовної поведінки, закономірності, механізми і способи, засоби міжособистісної взаємодії. Використовува-

лися дидактичні матеріали, аудіовізуальні засоби, робота з навчальними посібниками, довідково-інформаційною літературою, додатковим матеріалом із визначених тем.

При проведенні практичних занять широко використовуються методи активного навчання – метод аналізу ситуацій, рольові ігри, метою яких стало набуття студентами умінь та навичок швидкого орієнтування у ситуації спілкування. Метод аналізу ситуацій передбачає вільне висловлювання думок. Натомість метод рольових ігор відрізняється від аналізу ситуацій внесенням елементів театралізації, можливістю моделювання реальних умов педагогічної діяльності, що давало змогу випробувати себе в ролі педагога, учня, батьків тощо. Рольова гра дає студентам можливість вийти за звичні межі поведінкових стереотипів, знаходити й активно використовувати невідомі їм елементи культури спілкування. З цією метою при розігруванні певних ситуацій кожному студентові пропонуються обставини, роль і дії, які найменш притаманні його манері спілкування. Завдяки ігровому характерові діяльності на заняттях встановлюється атмосфера психологічного комфорту і невимушеності.

Очікуваними результатами цього блоку занять стали:

- сформованість мотивації студентів до продовження вивчення елективного курсу; формування розуміння його сутності та значущості;
- сформованість поняття «комунікативної компетентності» та її значущості для ефективної професійної діяльності педагога;
- сформованість уміння виявляти усвідомленість у використанні прийомів вербальної і невербальної комунікації на рівні прийому, розуміння інформації, вміння проводити аналіз вербальних і невербальних сигналів відповідно до очікуваних результатів комунікації;
- сформованість уміння усвідомлено проявляти ініціативу у використанні комунікативних знань і вмінь; розуміння необхідності співпраці, запам'ятовування і структурування набутого досвіду.

З метою закріплення отриманих комунікативних знань нами був розроблений блок занять у вигляді комунікативного тренінгу. Його особливістю стала актуалізація комунікативних знань і оволодіння доцільними способами розв'язання комунікативних завдань, підвищення мотиваційного рівня в самопізнанні за рахунок звернення до особистості кожного студента.

Слід зазначити, що вибір комунікативного тренінгу обґрунтований тим, що цей метод є цілеспрямованим впровадженням різноманітних педагогічних технологій з метою формування та вдосконалення комунікативних умінь.

Завданнями тренінгу стали:

- самоактуалізація комунікативної компетентності та вмінь її застосувати в майбутній професійній діяльності;
- збагачення, закріплення і застосування комунікативних умінь;
- формування потреби в опануванні технологіями спілкування;
- формування рефлексії у спілкуванні;
- перенесення вже засвоєних знань і умінь у нову комунікативну ситуацію.

Основу тренінгу склали інтерактивні технології, що включають групові дискусії, ділові та рольові ігри, бесіди, комунікативні вправи, психогімнастику, домашні завдання та імітують і моделюють реальність, умови професійного середовища, надання учасникам групи можливості поглянути на себе і свою комунікативну компетентність з боку.

З метою формування комунікативних умінь використовувався метод ділової гри. Наприклад, «Запрошення батьків учня до школи», «Проведення індивідуальної бесіди з учнем» тощо. Організація ділової гри мала сприяти формуванню комунікативної компетентності студентів, забезпечити вдосконалення знань і умінь міжособистісного спілкування, сприяти оволодінню комунікативними вміннями.

У процесі тренінгу нами широко застосовувалася також рольова гра як своєрідна форма імітаційного моделювання. Тобто здійснювалося моделювання взаємодії партнерів із спілкування в середовищі імітації умов майбутньої професійної діяльності, під час реалізації якої учасники гри розвивають або вдосконалюють комунікативні вміння і якості особистості. Поряд із діловими, рольовими іграми на даному етапі використовувалися комунікативні вправи, що дозволило студентам перекласти зміст вміння спілкування. Для зручності вправи було згруповано за цільовою спрямованістю формування комунікативних умінь:

1) вправи, спрямовані на конструктивне спілкування з іншими. Ці вправи дозволяють визначити, наскільки студенти добре знають себе («Другий план», «Як мене бачать інші», «Дерево спілкування», «В три торкання», «Ланцюжок мови» та ін.). Було відзначено, що студенти з ірраціональним типом суджень відчують емоційні проблеми, проявляють агресивність по відношенню до інших учасників групи, невпевнені в собі;

2) вправи, спрямовані на аналіз ставлення студентів до своїх успіхів і невдач («Будемо знайомі!», «Сценарії і ролі», «Увага», «Відчуті іншого», «Пропозиції» та ін.). Це вправи, пов'язані з умінням розпізнавати ті емоційні стани, почуття, які гальмують особистісний розвиток і ведуть до деструктивного спілкування. Спостереження за виконанням вправ

показало, що більшість студентів відчують труднощі у вербалізації своїх емоційних станів, не здатні концентруватися на чужих емоційних станах. Позитивним результатом заняття стало те, що студенти обґрунтували необхідність використання подібних вправ на заняттях для усвідомлення та актуалізації власних і чужих емоційних станів;

3) вправи, спрямовані на «занурення» в проблему активного слухання, виявлення моментів відключення уваги в процесі говоріння іншої людини: «Детектив», «Техніка Б», «Зіпсований телефон» та ін. Вправи цієї групи дозволяють студентам, учасникам експериментальної групи, подолати комунікативні проблеми. Позитивним результатом заняття стало те, що студенти усвідомили необхідність повторення своїх думок, уточнень, резюмування, значущості зворотного зв'язку;

4) вправи, пов'язані з використанням невербальних засобів комунікації («Привітання без слів», «Встановлення невербального контакту», «Зміна пози», «Емоції написати – зобразити», «Естафета рухів», «Відображення без слів» та ін.). Вибрані нами вправи були спрямовані на вміння фіксувати невербальні сигнали і вміння працювати в команді. Під час виконання вправ студенти виявили високу активність у спробах відчуті і спрогнозувати дії партнерів зі спілкування на основі прояву невербальної комунікації. Обговорюючи підсумки вправ студенти дійшли висновку, що невербальні сигнали є важливими в житті і професійній діяльності людини, оскільки дають можливість відчувати партнера зі спілкування;

5) вправи, спрямовані на розвиток умінь управління конфліктами. Оскільки вправи були підпорядковані одній загальній меті, допускали конфліктну ситуацію у своїй структурі, яку потрібно розв'язати засобами конструктивної критики і продуманої аргументації з використанням ефективних комунікативних тактик. Позитивним підсумком заняття ми вважаємо усвідомлення студентами важливості стратегії співробітництва та прагнення до її використання в спілкуванні;

6) вправи, спрямовані на розвиток впевненості в собі («Як мені це добре вдається», «Метафора на себе» та ін.), розвиток в собі поведінкових навичок («Чарівний обруч», «Суд над самим собою» та ін.), оволодіння способами саморегуляції («Розминка», «Ресурсний стан» та ін.), що дозволяє студентам як майбутнім фахівцям опанувати свій емоційний стан.

Підбиття підсумків занять відбувалося у процесі загальної дискусії, в якій учасники тренінгу висловлювали власну думку, давали оцінку своїй роботі і роботі учасників групи. Студенти відзначили, що заняття не тільки збагатили їх знаннями, але допомогли краще пізнати себе, уваж-

ніше ставитися до навколишніх, розуміти їхній настрій, емоційні стани, отже, оптимізувати спілкування. Домашні завдання сприяли з'ясуванню студентами поставленого перед ними комунікативної завдання, плануванню роботи, знаходженню прийнятних форм, способів роботи, перевірі результатів та аналізу діяльності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Комунікативна підготовка студентів відповідно до програми навчального курсу у формі комунікативного тренінгу забезпечила студентам такі комунікативні вміння:

- розробляти ефективну стратегію комунікативної поведінки в ситуаціях міжособистісного та професійного спілкування;
- працювати в команді, чітко й обгрунтовано формулювати завдання;
- знаходити компроміс у конфліктних ситуаціях, знімати комунікативні бар'єри;
- говорити.

Відповідно можемо констатувати, що проведений комунікативний тренінг забезпечив:

- 1) розвиток комунікативних якостей особистості, емпатійних проявів студентів;
- 2) розуміння необхідності співпраці у взаємодії;
- 3) уміння слухати партнера за комунікативного контакту.

Відтак комунікативний тренінг сприяв розвитку інтересу студентів до досліджуваної нами компетентності, є основою мотивації до майбутньої професійної діяльності, вироблення комунікативних умінь на основі набутих знань, їхньої інтеграції в практику професійної діяльності для розв'язання професійно-комунікативних завдань, особистісного розвитку і саморозвитку.

Загалом, алгоритм формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів враховував специфіку професійної діяльності, охоплював комунікативні технології, дидактичні засоби, спрямовані на розвиток і саморозвиток комунікативної компетентності, забезпечення, закріплення і систематизацію знань, що вимагають комунікативно-грамотного рішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік, Н. М. (2004). *Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування*. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. Київ: «КІ. С.», 47-52.
2. Державний стандарт початкової освіти. (2018). Взято з [http:// nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/](http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/)

3. Мамчур, Л. І. (2012). *Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи*. Умань : Видавець «Сочінський».

4. Онищенко, І.В.(2012). Формування творчої компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУ», 182-187.

REFERENCES

1. Bibik, N. M. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannya [Competency Approach: Reflexive Application Analysis]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektivy: Biblioteka z osvithnoi polityky – Competency Approach in Modern Education: World Experience and Ukrainian Prospects: Library on Educational Policy* (pp. 47-52). [in Ukrainian].

2. *Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of elementary education]*(2018). [in Ukrainian].

3. Mamchur, L. I. (2012). *Perspektyvnist i nastupnist u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Perspectives and continuity in the formation of communicative competence of primary school students]*. Uman: «Sochinskyi» [in Ukrainian].

4. Onyshchenko, I.V. (2012). Formuvannya tvorchoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of creative competence of the future teacher of elementary school in the process of professional training]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. – Pedagogics of higher and secondary schools*. (pp. 182-187). Kryvyi Rih [in Ukrainian].